

BOEK DAT JONGE CHRISTENEN WARM WIL MAKEN VOOR EEN OMSTREDEN ISRAËLVISIE - Recensie¹

Steven Paas

P.J. Vergunst (red.), *Eigendom van God: Onze relatie tot Israël, toegelicht voor een nieuwe generatie*, Artiosreeks, Groen, 2023
<https://www.jongbloedmedia.nl/product/artios-reeks-eigendom-van-god/>

De auteurs

Met uitzondering van de Christelijke Gereformeerde predikant C.P. de Boer, behoren de auteurs van deze bundel tot de behoudend-Hervormde flank van de PKN. Het betreft de predikanten P.G.J. van den Berg, J.J. ten Brinke, D. Hoolwerf, G.H. Molenaar, E. van den Noort, C.J. Overeem, N.M. Tramper, J.C. Schuurman, J. Snaterse en de Israëlconsulent A. Groothedde. De redacteur van de bundel, P.J. Vergunst, is algemeen secretaris van de Gereformeerde Bond. Alle auteurs zijn actief in instanties voor Kerk en Israël. Overeem, Groothedde en Tramper zijn/waren verbonden aan het Centrum voor Israël Studies (CIS). Molenaar, Van den Noort en Overeem zijn betrokken bij de Stichting Steun Messiasbelijdende Joden. Overeem is ook bestuurslid van de Stichting Vrienden van Cheider, en per 1 oktober lid van de Protestantse Raad voor Kerk en Israël, waartoe tevens Hoolwerf en Snaterse behoren. Overeem is de enige uit de lijst, die tevens een bijdrage schreef in de eveneens hoofdzakelijk door Gereformeerde Bonders gepubliceerde parallelbundel *Met het oog op Israël* (Labarum, 2022) onder redactie van M. van Campen, J. Hoek en M.J. Paul (<https://www.debanier.nl/met-het-oog-op-israel>).

¹¹ Dit artikel is op 25 september 2023 gepubliceerd door *Cvandaag*, onder de titel 'Jonge christenen worden warm gemaakt met omstreden Israëlvisie', 25 september 2023, <https://cvandaag.nl/97850-jonge-christenen-worden-warm-gemaakt-met-omstreden-israelvisie>

Samenvatting

De auteurs benaderen het onderwerp met Bijbelstudies vanuit verschillende perikopen. Zij hebben allen hetzelfde doel. Namelijk de verdediging van de overtuiging dat God Israël ‘al van eeuwigheid op het oog had’ (29) en dat Israël in Gods bestel, ook rekenend met Zijn openbaring in Christus, blijvend een uitzonderlijke positie en toekomst heeft. Erkend wordt dat het land van God is (98), maar in de interpretatie van Gods landbelofte aan Abraham en Israël meent men dat het huidige Joodse volk zich voor het bezit van het land rechtens mag beroepen op de Bijbel, ook al was het eeuwenlang in het bezit van Arabieren (97). Gods bedoeling met ‘de volken’ is ondergeschikt aan Zijn focus op Israël. De volken zijn in Israël ‘ingelijfd’ (*Psalms* 87:6 OB 1773). Het begrip ‘Israël’ wordt in de bundel vaak vereenzelvigd met de aanduiding ‘het Joodse volk’. Het belang van kennis van de Joodse (Hebreeuwse) context van de Bijbel en van de Joodse identiteit van Jezus Christus ontvangt veel nadruk. De auteurs menen dat we op grond van Gods openbaring een ‘tegoed’ voor etnisch Israël hebben te verwachten (95). Dat hangt samen met hun futuristische visie op de op handen zijnde wederkomst van Christus en het komende ‘Koninkrijk van God’. Vanuit Jeruzalem zal Jezus het Koninkrijk ‘voor Israël’ herstellen (116-125). De toestroom van Joden naar het ‘heilige land’ (*aliyah*) en de vestiging van de Israëlische staat zijn volgens de bundel daarvan minstens aanwijzingen (96, 101). Een rode draad door het boek is dat de christenen en de Kerk in het Westen 2000 jaar geen oog hebben gehad Gods specifieke plan met Israël en met het Jood-zijn van Christus. Vanuit een vervangingsgedachte heeft de Kerk de plaats van Israël gestolen (64) en zelf ingenomen. Het gebod om Israël lief te hebben en tot jaloesheid te wekken hebben we overtreden en we zijn (mede)schuldig aan de traditie van (Westers) antisemitisme, pogroms en de Shoah (73, 126).

Relatieve waardering

Het beste dat over dit boek kan worden gezegd, is dat de auteurs serieus hebben geprobeerd om hun inzicht vanuit hun verstaan van de Bijbel te funderen. De integriteit van deze broeders staat buiten kijf, ook in hun zoeken naar een hermeneutisch uitgangspunt. Tevens deel ik hun afkeer van een theologie die voortkwam uit een Westers en kerkelijk superioriteitsdenken waarin de basisrechten (ook) aan Joodse medeburgers werden ontnomen. Schaamte voor racistische praktijken in het verleden, die niet zelden uitmondde in schandelijk anti-Joods geweld, is zeker op zijn plaats (73). Het is goed om daarop te blijven wijzen, hoewel dit aspect voor veel potentiële lezers van de bundel wellicht ‘het openen van een open deur’ is. Een relativisering geldt mogelijk ook het op zich terechte pleidooi voor studie van de oorspronkelijke culturele setting en talen waarin God Zijn openbaring heeft gegeven. Eigenlijk zou het belang daarvan voor christenen van de Reformatie vanzelfsprekend moeten zijn. Peter Goeman liet recent nog eens zien hoezeer Luther en Calvijn al trendsetters en propagandisten waren voor kennis van de bron-talen bij het interpreteren van de Bijbel (<https://www.academia.edu/resource/work/12029575>). Dit belang neemt niet weg dat alle talen een gave van God zijn en dat Hij ze allemaal gebruikt in Zijn Koninkrijk. De auteurs wijzen op het belang om het ‘bestaansrecht voor Joden’ te blijven benadrukken. Welke christen zou dat willen tegenspreken?

Het boek wil ook dat de Kerk ‘de Joodse traditie zou herwaarderen’ (110). Prima, maar hoe dat moet als die traditie aspecten bevat die de positie van Jezus ontkennen en het christelijke geloof kwetsen, wordt niet duidelijk. De auteurs vinden het terecht belangrijk om te blijven zeggen dat de mens Jezus een Jood was. Want dit belijden houdt met name in dat Hij geen schijnlichaam

had, echt mens was, en dat Hij als Messiaanse erfgenaam in de koningslijn van David de vervuller was van de oudtestamentische profetieën. Maar het zou fijn zijn geweest als de auteurs tevens hadden beklemtoond dat de Joodse identiteit van Jezus geen scheiding aanbrengt tussen Joden en niet-Joden. Een Hebreeuws sprekende Joodse aanhanger van het Judaïsme staat van nature niet dichter bij Jezus Christus (en dus niet dichter bij God) dan bijvoorbeeld een Chichewa sprekende Malawiër die gevangen zit in de Afrikaanse traditionele religie, een ongelovige Amsterdammer of een verharde onbekeerde kerkganger. Een Jood die Christus heeft aangenomen is vanwege zijn/haar Jood-zijn niet inniger verbonden met Jezus dan een christen met een andere etnische achtergrond.

De Israëlfocus is een cirkelredenering

Helaas wegen waardering voor de intenties van de auteurs en het positieve in de bundel niet op tegen fundamentele kritiek op de inhoud en de strekking van het boek. Mijn voornaamste bezwaar is dat gebruik is gemaakt van een cirkelredenering. In zo'n theorie stop je erin wat je eruit wilt krijgen. Het hermeneutische uitgangspunt van de auteurs is dat God in de hele heilsgeschiedenis allereerst is gefocust op Israël en dat Hij daarom uitkomt bij een blijvende uitzonderlijke positie en toekomst van Israël als specifiek 'volk van God'. In deze aanname wordt de plaats van het etnische Joodse volk in Gods heilsplan uitzonderlijker dan de plaats van enig ander volk en wordt Christus afhankelijk gemaakt van Israël. Dat deze theorie zwaar onder vuur ligt, kan de lezer nauwelijks uit het boek halen en al helemaal niet uit de genoemde literatuur (69, 135, 136, 158-160). Het lijkt me daarom niet ongepast om hier aandacht te vragen voor mijn atikel 'Het idoliseren van Israël schaadt Joden en Christenen', 2023 (<https://www.linkedin.com/pulse/idoliseren-van-isra%C3%ABl-schaadt-joden-en-christenen-steven-paas-2e/>) waarvan een recente Engelstalige versie verscheen in het *Scottish Episcopal Institute Journal* (Summer 2023, vol.7.2), dat ruim gedocumenteerd een andere visie aanreikt ([2023-72a-SEI-Journal-Summer.pdf \(secureserver.net\)](https://www.secureserver.net/2023-72a-SEI-Journal-Summer.pdf)).

God beoogt in Christus alle volken

Helaas blijkt bij de auteurs een blinde vlek met betrekking tot het meest voor de hand liggend overkoepelend hermeneutische uitgangspunt, dat zich al opdringt vanaf *Genesis* 3, en wel de verzen 9 en 15. Daar zien we al Gods liefdevolle zoeken en roepen van de verloren mens en Zijn belofte van redding en overwinning aan de hele mensheid. Daar begint het Evangelie in de Schrift. De Bijbel bevat vervolgens talloze verwijzingen naar Gods blijvende focus op Zijn hele schepping, op de wereld en de volken. Dat wordt niet anders als Hij Abraham en Israël verkiest. De unieke verkiezing van het etnische volk Israël ten tijde van het oude verbond staat geheel ten dienste van Gods plan met de gehele wereld. Zijn liefdevolle maar ook strenge handelen met Israël is bedoeld om de wereld te laten zien wie Hij is in Zijn genade en oordelen. Met Zijn trouw en liefde voor Israël toont Hij Zijn liefde en trouw voor de wereld. De taak van het oudtestamentische Israël is missionair gericht, om een demonstratie of voorafschaduwung te zijn van Gods universele bedoeling naar alle volken toe. In Christus is Gods bedoeling geheel vervuld en daarmee ook de oudtestamentische verkiezing en taak van Israël ofwel van het Joodse volk. In Hem is Gods Evangeliebelofte verwijld naar alle etnische volken, waaruit Hij tot aan de wederkomst Zijn ene uitzonderlijke volk bijeenbrengt, de Kerk. Het gaat onder de nieuwe gestalte van het genadeverbond niet meer om de uitverkiezing van een apart etnisch volk als zodanig maar om de verkiezing van uit alle volken afkomstige *wedergeboren* mensen, Joden en niet-Joden, die samen Gods specifieke volk vormen. Joden hebben dus helemaal niet

afgedaan want ook zij mogen door geloof in Jezus lid zijn van de Gemeente (Kerk) van Jezus Christus en delen in alle beloften van God (2 Kor. 1:20). God blijft trouw aan Zijn in oudtestamentisch Israël gedemonstreerd verbond met de mensheid, maar dat effectueert Hij alleen bij hen die geloven in Jezus Christus. Van inlijving van volken in Israël is geen sprake (dat beklemtoont ook A. van de Beek, *De kring om de Messias*, 2002, p. 177, 211, 298v). *Psalm 87:6* (HSV) spreekt van ‘erbij tellen’. Het voorrecht om die Evangeliebelofte te mogen ontvangen, geldt alle volken in gelijke mate, ook het Joodse volk. De muur van afscheiding tussen Israël en de volken is afgebroken (Efeze 2: 11-22). De unieke missionaire roeping van oudtestamentisch Israël ten behoeve van de wereld is vervuld in de missie van Jezus, die uitgaat naar alle volken. In die hermeneutische benadering komen de eenheid en samenhang van Oude en Nieuwe Testament tot hun recht. Het doet pijn dat de broeders in deze bundel de impact van het allesbepalende christocentrische karakter en de universele gerichtheid van de Schrift hebben gemist en zo uitkomen bij een falende Israëlvisie.

Geciteerde perikopen hebben andere spits

De Bijbelgedeelten die de auteurs aanhaalden ter ondersteuning van hun Israëlvisie binnen hun Schriftbeschouwing, krijgen in de door ons voorgestane benadering een andere spits. Ik duid de auteurs aan met hun acroniemen.

Redacteur PJV spreekt in het inleidende hoofdstuk over een Messiaanse Jood die de profeten en Jezus niet kan begrijpen zonder de Thora en Gods verbond met Israël als de basis van ‘alles’ te zien (19). In het slothoofdstuk suggereert PJV dat de waarheid van Jezus al in de synagoge verborgen is en dat we om te weten wie Jezus is ‘allereerst’ te rade moeten gaan bij het Oude Testament (154). In werkelijkheid blijft voor mij en voor veel andere Bijbellezers de essentie van het Oude Testament onbegrijpelijk als we de geschiedenissen, poëzie, profetieën, wijsheid erin pas als een achteraf zouden mogen zien in het licht van de vervulling en universele gerichtheid ervan in en door Christus. Het Oude Testament is niet bedoeld om op zichzelf te staan, gericht naar binnen toe naar Israël, maar in nieuwtestamentisch licht zien we dat de scope vanaf de beginhoofdstukken van Genesis en Israëls geschiedenis steeds wijder wordt, om ten slotte in Christus wereldwijd te zijn. Zie mijn ‘De Bijbelse boodschap: wesp of trechter?’ <https://www.linkedin.com/pulse/de-bijbelse-boodschap-wesp-trechter-steven-paas/>

Naar aanleiding van Romeinen 9:11-14 onderscheidt EvdN terecht de volksverkiezing van Israël van de verkiezing tot zaligheid (27). Maar hij vergist zich in de opvatting dat die uitzonderlijke volksverkiezing van Israël nog steeds geldt en dat Christus haar niet heeft ‘afgeschaft’ maar tot haar bedoeling heeft gebracht (32). Dat laatste is waar, maar Christus heeft Zijn vervulling van Israëls verkiezing niet bedoeld om, zoals de auteur meent, het Joodse volk een positie en toekomst te geven die uitzonderlijker is dan die van andere volken. EvdN geeft dat overigens zelf toe als hij zegt: ‘Jezus Christus heeft de roeping waarmee Israël geroepen was, waargemaakt’ (31). In Christus’ vervulling van Israël zijn alle volken verkozen tot de opdracht om het instrument van God te zijn, die onder de oude gestalte van het genadeverbond in het bijzonder voor Israël gold. Uit alle volken kiest God in Christus Zijn unieke volk tot zaligheid. Zie mijn ‘In Christus uitverkoren tot behoud en tot deelname aan Zijn werk’, <https://www.linkedin.com/pulse/christus-uitverkoren-tot-behoud-en-deelname-aan-zijn-werk-steven-paas/>

Wijzend naar Jeremia 13:1-11 en Romeinen 11 zegt JJtenB terecht dat God in Christus vanaf het begin de heidenvolken op het oog heeft gehad en dat Christus al bestond voordat Israël er

was (41,42). Tegelijk meent hij, op basis van een verkeerde berijming van Psalm 87:6 (zie boven) dat ze door Christus ‘in Israël ingelijfd’ (36, 43) zijn in Gods genadeverbond. Echter, de volken van de wereld zijn of worden niet ‘ingelijfd’ in Israël maar ze zijn, evenals Israël, geteld bij het genadeverbond. Dat verbond van Gods liefdevolle heilsbeloften is echter alleen effectief in Joden en niet-Joden die in Christus zijn ingelijfd, m.a.w. behoren tot Zijn Lichaam, de Kerk.

Met verwijzing naar Genesis 12:1-4 citeert NMT instemmend de Joodse rabbi Jonathan Sacks, die meent dat ‘de sleutel van Gods zegen voor de wereld’ nog steeds ligt in Israël, voorgesteld als ‘Gods eigen volk’ (46, 56). Tegelijk erkent hij, anders dan Sachs, dat de betekenis van Israël ligt in Christus en hij zegt: ‘hier scheiden de wegen van de rabbijnse uitleggers en de christelijke theologie’ (57). In deze redenering zit een onverzoenlijke tegenstelling. Moet de wereld voor zegen en herstel naar Israël kijken of naar Christus?

In een bespreking van de gelijkenis van de wijngaard in Mattheüs 21:33-46 glijdt opnieuw een auteur (CJO) uit over de foute berijming van Psalm 87:6, door instemmend te citeren dat de heidenen in Israël zijn ‘ingelijfd’ (65). Als het waar is dat je binnen het lichaam van etnisch Israël opgenomen moet zijn om deel te hebben aan Gods genadeverbond, dan heeft dat gevolgen voor de plaats van Christus. In die m.i. onjuiste visie is het logisch dat N.T. Wright wordt afgeserveerd en ingedeeld bij de vervangingstheologen omdat hij gelooft dat Christus Gods verbond met Israël heeft vervuld (62), ten faveure van Karl Barth die gelooft dat Israël de tak is waarop de Kerk zit (68). Maar heb je dan niet, zoals de slechte huurders in de gelijkenis deden, de Zoon buiten de wijngaard geworpen?

In de perikopen Romeinen 10:17-21 en 11:11-15 benadrukt JS vooral de opdracht aan christenen om Joden jaloers te maken (72-78). Daarbij zouden we onze zendingsijver moeten afleggen (78, 79) en niet moeten doen alsof het Joodse volk ‘nog van niets wist’ (74). Maar volgens mij geldt de noodzaak om een aantrekkelijk voorbeeld te zijn en om gevoelig te zijn voor positieve ‘contactpunten’ in andere religies en wereldbeschouwingen voor elke christen in elke missionaire situatie en niet slechts in het contact met de Joden. Er is geen enkele reden om in onze deelname aan de Missio Dei van Jezus de Joden uit te sluiten. De auteur lijkt de suggestie onweersproken te laten dat Joden een weg tot God hebben, apart van christenen, apart van Jezus (79). Maar het onthouden van Jezus aan de Joden zou juist de ergste vorm van antisemitisme zijn.

DH meent naar aanleiding van Romeinen 1:14-17; 3:1-4 en 9:1-5 dat ‘Israël zijn unieke positie blijft behouden *in Gods geschiedenis met de mensheid*’ (cursief-SP) en blijvend anders is dan andere volken (92). Maar die eigen unieke identiteit bezit elk volk in de hele mensengeschiedenis onder Gods voorzienigheid. Echter, het gaat hier niet om de mensengeschiedenis maar om Gods heilsplan in de geschiedenis, waarin het onderscheid tussen ‘Jood en Griek’ is opgeheven. Elk volk is gelijkwaardig voor het Evangelie.

In een bijdrage over Ezechiël 36 zegt AG dat ‘de trouw van God aan Zijn verbond met Abraham’ de continuïteit waarborgt van de unieke positie van Israël hier en nu, ook ten aanzien van het bezit van het land (99). Maar geldt Gods verbondstrouw vanaf Genesis 3 niet allereerst de hele mensheid en de hele aarde? En is Zijn verbond met Israël daarvan niet een tijdelijke demonstratieve gestalte? AG noemt het verdere perspectief van de nieuwe hemel en aarde en zegt dat het zich niet beperkt tot het Joodse volk (104). Waarom wordt hier niet duidelijk(er)

aangegeven dat de weg naar het hemelse vaderland voor Jood en niet-Jood alleen open ligt in Christus?

Volgens PGIVdB in zijn bijdrage over Handelingen 15 en Galaten 2 is de Kerk van Jezus Christus ontstaan als loot aan de stam van het Joodse volk en het Jodendom van de eerste eeuw' (107). De Kerk is 'losgeweekt van de stam' (108) of is ervan 'losgezongen' (113). Maar Kerk en Israël zullen volgens hem elkaar weer vinden 'als het Koninkrijk van God ten volle gekomen zal zijn' (114). Deze zinnen gaan volledig voorbij aan de werkelijkheid dat de Kerk voortkomt uit het universele werk van Gods Geest van alle tijden en plaatsen, die mensen tot Christus brengt en Zijn ene en unieke volk formeert. Niet Kerk en Israël, maar Kerk en Christus zullen elkaar volmaakt vinden bij Zijn wederkomst. De zondag is daarvan een voorafschaduw. De auteur heeft gelijk dat de Bijbel geen basis geeft aan de opvatting dat de zondag een soort van vervanging van de sabbat zou zijn (111). Maar mist hij hier niet de Bijbelse notie dat de zondag herinnert aan de opstanding van Jezus waardoor gelovigen in Hem met vreugde mogen uitzien naar hun lichamelijke opstanding uit het graf?

Behalve een leerzame bespreking van Psalm 1 en 2, en van het Koninkrijksgehalte in het hele boek van de Psalmen, stelt CPdB de vraag van de discipelen in Handelingen 1:6,7 aan de orde. Wanneer zal God 'voor Israël' het Koninkrijk weer herstellen? Jezus geeft geen rechtstreeks antwoord. Niet, zoals de auteur wil, om zo ruimte te geven aan de gedachte dat Gods Woord (= Jezus) na de Evangelieprediking aan de volken zal terugkeren naar Israël (116-125). Maar gezien de context ligt het voor de hand dat Hij daarmee aangeeft dat bij Zijn wederkomst op Gods tijd het Koninkrijk de nieuwe hemel en aarde zal omvatten waarin Gods kinderen uit alle volken en tijden als koningen zullen heersen (Openbaring 5:10; 20:6). Dat is wat anders dan Jezus' terugkeer naar een geografisch land, een stad en een etnisch volk, zoals de auteur zich voorstelt (123, 124).

GHM meent op basis van Ezechiël 37 en Romeinen 11 dat er sprake is van 'een tweevoudige toekomstverwachting: een letterlijk en een geestelijk herstel van Israël' (126). De stichting van de staat Israël is 'geen historisch toeval' (128) en 'heel Israël zal gered worden', omdat Israëls verharding 'niet blijvend' zal zijn en God trouw is aan Zijn beloften (130, 131). De auteur beroept zich voor zijn Israëlvisie op interpretaties van o.a. Wilhelmus à Brakel, de Puriteinen, het Reveil, Isaac da Costa, M. van Campen, Tim Keller en C.G. Vreugdenhil (132, 133). Maar hij trekt geen lijnen vanuit de christocentrische kern en de universele en missionaire gerichtheid van de hele Bijbel. Want de heilsboodschap naar de wereld toe begon niet *pas toen* de Joden het Evangelie afwezen. Het begon ook niet *omdat* ze dat deden. En er is ook niet een moment waarop alle Joden tot bekering zouden zijn gekomen, waarna de heilsboodschap zou stoppen. GHM laat niet uitkomen dat de Bijbelse boodschap gedurende de hele geschiedenis bestemd is voor de wereld. Juist daarin weerspiegelt ten behoeve van de wereld Gods trouw en liefde die Hij Israël bewees. GHM zou eens kennis moeten nemen van *het kritische onderzoek van de gangbare exegese van Romeinen 11, speciaal vs. 26*, door Bram Maljaars, Bram Maljaars - Uitgeverij Aspect

JCS zegt terecht dat voor Psalm 122:6 twee vertalingen mogelijk zijn: bidden om vrede *vóór* of *ván* Jeruzalem. Hij stemt ook toe dat het daarbij gaat om de vrede door de kruisverdienste van Christus, die Joden en niet-Joden ontvangen als zij vanuit Christus mogen leven uit de verwachting van het hemelse Jeruzalem dat bij de wederkomst vanuit de hemel de aarde zal vervullen (137, 138). Waarom JCS vervolgens, op gezag van à Brakel en John Owen, de

betekenis van dit gebed differentieert en uitkomt bij een eenzijdig accent op ‘geestelijke betrokkenheid bij het Joodse volk’ (140) en op geografisch en etnisch Israël, blijft onbegrijpelijk. Paulus bad inderdaad voor de zaligheid van zijn Joodse volksgenoten. Maar dat gebed was toch ingebed in zijn vurige wens van zaligheid voor ‘Jood en Griek’? ‘Opdat Hij die beiden in één lichaam met God zou verzoeken door het kruis, waaraan Hij de vijandschap gedood heeft’ (Efeze 2:16).

Hoop voor een nieuwe generatie

De titel zegt dat het boek is geschreven ‘voor een nieuwe generatie’. Uiteraard bestaat ook het bedoelde jeugdige geslacht uit mannen en vrouwen. Maar het valt op dat de lijst van auteurs in meerderheid bestaat uit bejaarde mannen, en dat vrouwen ontbreken. Zullen jongere voorgangers en gemeenteleden zich laten aanspreken door de Israëlvisie die de auteurs uitdragen? Andries Knevel zegt in *Evangelisch College Magazine* (maart 2023, p. 26), dat de thema’s van het ‘chiliasme’, en ‘de unieke positie van Israël’ onder de jonge generatie niet (meer) leven en ook niet meer terugkomen.

Als Knevel gelijk heeft, zal de Israëlopvatting van de auteurs niet kunnen rekenen op een goede ontvangst, in ieder geval niet onder jongeren. Die hebben mogelijk meer dan de auteurs (vgl. AG, 96) aandacht voor de uitzichtloze situatie die is ontstaan door de voortdurende Israëlische bezetting van Palestijns land en het lijden en onrecht dat daarvan het gevolg is voor Arabieren en Joden. De Palestijnse christen Munther Isaac schetst een treffend beeld daarvan in zijn: *De andere kant van de muur* (2023), <https://uitgeverijvanwarven.nl/product/de-andere-kant-van-de-muur/>

Het is nog belangrijker dat (ook jonge!) christenen op grond van de Bijbel de veronderstelling afwijzen dat het christelijke geloof pas echt zou zijn als het wordt ervaren binnen een bepaalde etnisch en geografisch ingeperkte Israëlvisie. Want juist de suggestie van zo’n voorwaarde kan werken als een belemmering van het gelovige zicht op de eenheid en samenhang van Gods openbaring voor de gehele wereld. De kern of het doel (*telos*) van de Bijbel is dat God in Zijn liefdevolle genade in Christus zegen en redding biedt aan verloren mensen van alle generaties, ongeacht etniciteit. Gelovigen — jong en oud, Jood en niet-Jood — leven niet van een Israëlverwachting maar van Christus. Hij alleen is onze hoop (1 Timotheüs 1:1).

Dr. Steven Paas bestudeert Israëlvisies en is actief op de terreinen van kerkgeschiedenis, missiologie. en de lexicografie van het Chichewa, een veel gesproken taal in centraal Afrika.